

ТЕМА III

СТАН І ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ АГРОПРОДОВОЛЬЧОГО РИНКУ

3.1. Діагностика впливу загальних глобалізаційних тенденцій на розвиток агропродовольчого ринку

Розвиток світового ринку та економіка більшості країн характеризуються значними структурними змінами. Ці зміни проявляються у різних сферах та, зокрема, в агропродовольчому секторі економіки. Взагалі, сучасні процеси трансформації ринку сільськогосподарської продукції обумовлені зростанням глобалізації. Він охоплює всі сфери діяльності, розвиток та взаємодію суб'єктів та об'єктів соціально-економічних та екологічних відносин. Отже, можна сформувати системні групи тенденцій, які характеризують наслідки структурних змін, спричинені процесами глобалізації та впливають на нову трансформацію агропродовольчого ринку.

“Глобалізація ринків та виробництва створила низку можливостей та нових загроз для підприємств, які до цього часу звикли до домінування на своїх внутрішніх ринках, глобалізація може бути визначена як сукупність економічних, соціальних, технологічних, політичних та культурних структур та процесів, що виникають внаслідок зміни характеру виробництва, споживання та торгівлі товарами та активами, які є основою міжнародної політичної економії” [771]. “В останні десятиліття глобалізація викликала дедалі більший інтерес до багатьох наших сфер сучасної культури, від економіки та політики до етики та антропології, і думки щодо цього великого явища, як правило, не мають єдиного бачення” [748]. “Глобалізація означає фундаментальний зсув у світовій економіці, в якій країни рухаються до взаємозалежної глобальної економічної системи” [770].

“Глобалізація була представлена на початку 1990-х як остаточний етап розвитку галузі міжнародного менеджменту, глобалізація вимагатиме від великих підприємницьких фірм висококваліфікованих менеджерів, щоб вони впоралися із викликами та відповідальністю так званого світового ринку. Через десять років сценарій значно змінився, оскільки глобалізація призвела до надзвичайної кількості влади у руках великих корпорацій, міжнародне управління стало головною проблемою не лише бізнесових фірм та їхніх керівників, а й урядів та інших установ” [742]. “Глобалізація може призвести до визнання імперських або колоніальних питань – щодо відповідних політичних, економічних, соціальних та правових сфер, вона зосереджена на національних кордонах і відмовляється від переважного представлення світового ринку як свого роду “вільного ринку”, керованого “вільними підприємствами”, такий скептичний підхід підтримує діяльність антиглобалістських течій, іншими словами, ця теоретична перспектива заперечує основні інтереси ТНК” [769].

“Глобалізація призвела до ринків, в яких раніше історично відокремлені ринки стали одним величезним світовим ринком через зменшення торговельних бар’єрів та досягнення прогресу в інформаційних та транспортних технологіях, у результаті, малі фірми тепер можуть брати участь у міжнародній торгівлі з самого початку, іншою стороною глобалізації є глобалізація виробництва, компанії можуть розміщувати виробничі потужності в країнах, де трудомісткість та інша продукція поступово дешевшають, однією з найсильніших свідчень глобалізації є взаємозалежність світових економік. з постійною глобалізацією світового ринку відбувся перехід від постачання зовнішніх ринків з внутрішньої бази до створення дочірніх компаній у багатьох країнах, придбання або злиття з іноземними фірмами або створення міжнародних спільних підприємств” [770]. “Глобалізація – процес, що триває в усьому світі, інтегруючи нації, економіку та культуру тощо”

[740].

“Розвиток України також знаходиться під значним впливом глобалізації, аналізуючи основні світові економічні та соціально-політичні показники, можна вказувати на факт відсутності системних змін та реформ в існуючих економічних системах багатьох країн, у тому числі Україні, зважаючи на широкий спектр економічних показників, Україна займає одне з останніх місць у регіоні у своєму розвитку, і цей факт відображає сучасний стан соціально-економічного середовища країни” [786].

Отже, глобалізація, взаємозалежність та поглиблення інтеграційних процесів є вирішальними процесами, які домінують у світі та впливають на хід економічних реформ України. Глобалізація економічних ринкових сил є важливим фактором. Він визначає практичну сферу діяльності. Глобалізація повинна повною мірою використовуватись на світових ринках у ролі продуктивних сил національної економіки. Глобалізація може сприяти формуванню конкурентних переваг для різних галузей України, зокрема агропродовольчої, враховуючи геополітичну позицію України.

Отже, глобалізація має значний вплив на всі країни економіки країн світу. Виникають нові тенденції розвитку. Таким чином, можна сформулювати системні групи тенденцій, які характеризують наслідки структурних змін, зумовлених глобалізаційними процесами, і впливають на нову трансформацію агропродовольчого ринку.

Перша група тенденцій пов'язана із зміною закономірностей у циклічному розвитку соціально-економічних систем. Циклічний розвиток економіки характеризується постійними спадами і підйомами, періоди між якими можуть бути довгими (кілька десятиліть), середніми (одне-два десятиліття) та короткими (до десяти років). Втім, із входженням у нове третє тисячоріччя період між циклами скорочується, що породжує хаотичність розвитку, нестабільність соціоекономічних систем, постійний

перерозподіл важелів впливу. У таких умовах нівелюється стимулююча дія економічних циклів, сутність якої полягає в тому, що криза дає поштовх до подальшого розвитку по висхідній лінії, забезпечує “оздоровлення” економіки, відмирання нестійких та неефективних систем, стає каталізатором до проявлення і використання прихованих резервів. В умовах пришвидшення темпів економічного розвитку за рахунок скорочення тривалості соціально- економічних циклів виникають біфуркаційні тенденції. Тобто великі інтегровані системи (як підприємства, так і об’єднання держав) виявляються стійкішими до структурних коливань за рахунок того, що в певній мірі вони і є суб’єктами та каталізаторами зміни фаз циклів. В умовах спаду світової економіки такі утворення стають більш масштабними і впливовими, за рахунок встановлення контролю над менш розвинутими гравцями світової системи або їх поглинання. Наслідками таких тенденцій стають посилення поляризації світових економік та поглиблення залежностей слабких економічних систем від більш могутніх.

Друга група тенденцій пов’язана з тим, що в умовах глобалізації економіки все більшої актуальності набуває найголовніша глобальна проблема людства – **демографічна криза**. За даними Департаменту сільського господарства США (USDA [829]) у 2016 р. чисельність населення світу становила 7251 тис. осіб. За прогнозами USDA до 2026 р. цей показник становитиме 8025 тис. осіб.

За іншими даними цей показник у 2042 р. становитиме 9 млрд. осіб. Найбільш населеними територіями Землі є Південно-Східна Азія – долини річок Янцзи та Хуанхе у Китаї, річки Меконг у В’єтнамі, річки Брахмапутри (одна з найбільших рік Азії, що протікає територією Китаю, Індії та Бангладеш). Загалом в Азії проживає понад 60 % світового населення. Друге місце посідає Африка (12 %), Європі належать 11 %, Північній Америці – 8 %, Південній – 5,3 %. Найменше населення серед усіх континентів має Австралія [836].

У розрізі континентів найбільшу чисельність має населення Південної Азії – 1710 млн. осіб, що складає 22 % загального показника світу. У цьому регіоні найбільшу чисельність має Індія – 1267 млн. осіб. Друге місце займає Східна Азія, населення якої становить 1585 млн. осіб, що складає 21 % загального показника світу. При цьому, найбільшою є чисельність населення Китаю – 1374 млн. осіб. Населення Африки за чисельністю знаходиться на третьому місці і складає 1149 млн. осіб, або 15 %, даний регіон поділений на Північну Африку (186 тис. осіб), включаючи Єгипет та Марокко; Африку на південь від Сахари (963 тис. осіб).

Європейський континент має 545 млн. осіб, або лише 7 % від загального населення світу, з них на країни Євросоюзу припадає 515 млн. осіб. Країни колишнього Радянського Союзу мають населення 285 млн. осіб. Варто зауважити, що за прогнозами USDA чисельність населення України має негативну тенденцію до зниження, у середньому відсоток зниження становить 0,4 % щорічно, з такими темпами змін у 2026 р. чисельність населення України становитиме 42,2 млн. осіб.

Розподіл населення за регіонами і країнами світу не пропорційний соціально-економічним показникам розвитку держав. Такі глобалізаційні тенденції зумовлюють поглиблення поляризації світу та посилюють нерівність, яка проявляється в економічних, екологічних та соціальних показниках тим самим ставлячи під загрозу сталий розвиток держав та світу в цілому, що можна виділити в третю групу сучасних тенденцій глобалізації.

Яскравим свідченням нерівності у сучасному світі є дані Всесвітнього економічного форуму [837] про те, що у 2017 р. загальний дохід (1,7 трильйон доларів) 85 людей, які є найбагатшими у світі, дорівнює сукупним доходам 3,5 млрд. осіб, тобто майже половині населення, при цьому 1 % населення світу володіє 46 % світового багатства (110 трильйонів доларів) [837]. За іншими даними [835], вісім осіб володіє 426 млрд. дол., що більше, ніж отримують 3,6 млрд. людей

– 409 млрд. дол. Таким чином, світова нерівність поглиблюється і виступає суттєвим ризиком глобалізації, формуючи загрози для ефективного соціально-економічного розвитку значної частини країн світу.

Для скорочення нерівності В.В. Опалько пропонує чотири імперативи: “прискорення економічного зростання країн та відповідно зростання доходів населення; міграція населення з бідних країн з більш розвинених; різні форми інвестування; обмеження переваг для багатих при запровадженні податків на багатство, боротьба з ухиленням корпорацій і фізичних осіб від сплати податків, або надання рівного доступу до освіти, охорони здоров’я та інших благ для всіх людей незалежно від рівня їх доходів” [313]. Кожна із запропонованих імператив є досить дискусійною. По-перше, для бідних країн досить проблематично забезпечити швидке економічне зростання, особливо у сучасних умовах, коли стратегічні ресурси в основному вже є розподіленими. Для забезпечення економічного зростання необхідний комплексний підхід, починаючи від підвищення рівня освіти і закінчуючи відкриттям унікального потенціалу, який дасть можливість сформуванню конкурентних переваг в глобальному масштабі. Крім того, сучасне суспільство переорієнтовується від ринкової економіки, у якій людина розглядається як фактор виробництва, до соціально орієнтованої економіки, при якій людина є віссю економіки, тобто розвиток економіки потрібен для задоволення потреб людей, а не людина створена для забезпечення економічного зростання. Отже, важливого значення набуває мотивація населення до здійснення діяльності, яка призводитиме до економічного зростання. За відсутності такої мотивації буде посилюватись міграція (друга імператива скорочення нерівності).

На сьогоднішній день міграція стає глобальною проблемою. З одного боку, вона носить позитивні ефекти, зокрема для людей, які знаходять можливості в інших країнах, покращуючи при цьому свій добробут та частково інвестуючи у свою країну (якщо відбувається

трудова міграція без зміни громадянства). Крім того, багатші країни отримують дешеву робочу силу, а також кваліфіковані кадри, які за умов високої мотивації ефективно реалізовуватимуть свій інтелектуальний потенціал. Разом з тим, розвинені країни нині вже перевантажені напливом мігрантів, трудовий потенціал яких та рівень соціалізації не завжди відповідає вимогам приймаючої сторони.

Третя група тенденцій пов'язана з залученням інвестицій. Надмірна залежність від іноземного інвестування створює підґрунтя для економічної колонізації слабких країн, вони втрачають свою автентичність і певною мірою втрачають економічну свободу. На нашу думку, глобальна проблема нерівності не може бути вирішена швидко. Необхідність перерозподілу соціально-економічних благ шляхом підвищення податків на багатство і т.п. досить суб'єктивний чинник, оскільки не має стимулюючої сили для бідних підвищувати свій рівень розвитку та покращувати матеріальний стан. Головною причиною нерівності є різні можливості доступ до ресурсів, а головне, – до освіти та системи охорони здоров'я. Саме освіченість нації і визначає потенціал країни до ефективного соціально-економічного розвитку. Відсутність більшості матеріальних ресурсів можна компенсувати за рахунок їх купівлі при налагоджених міжнародних відносинах (як приклад, Японія, яка не володіє жодним природними ресурсами, однак входить у трійку лідерів за номінальним ВВП).

Аналіз рейтингу країн за рівнем ВВП показав [836, 779, 748], що найвищими ці показники у 2016 р. були у США – 18561,9 млрд. дол., Китаю – 11391,6 млрд. дол., Японії – 4730,3 млн. грн., Німеччині – 3494,9 млрд. дол., Великобританії – 2649,9 млрд. дол. Також високі показники ВВП мають Франція, Індія, Італія, Бразилія, Канада, Південна Корея, Австралія, Іспанія, Мексика, Росія. Для даних країн показник ВВП перевищує значення 1000 млрд. дол. США. Формування рейтингу країн лише за показником номінального ВВП не відображає загальну картину досягнутого рівня розвитку держав світу, оскільки високі значення такого

показника можуть бути досягнуті за рахунок екстенсивних чинників, таких як значна територія і чисельність населення, при цьому добробут громадян може залишатись низьким не дивлячись на загальні високі показники зростання валового виробництва.

Також високими дані показники є для Сінгапуру, Ліхтенштейну, Брунею, Норвегії, Кувейту, Ірландії, Об'єднаних Арабських Еміратів, Сан-Марино, Швейцарії. Варто зауважити, що такі країни, як США, Китай, Японія, Німеччина, Великобританія (які є лідерами за номінальним ВВП), за показником ВВП ПКС на одну особу займають відповідно 14, 86, 32, 22, 29 місця.

Найбільш точним показником, який відображає рівень економічного розвитку держави є валовий внутрішній продукт на одну особу за паритетом купівельної спроможності. За цим показником найбільш розвинутими є такі країни, як Катар – 127,9 тис. дол./особу, Макао – 124,7 тис. дол./особу, Люксембург – 101,9 тис. дол./особу.

Також високими дані показники є для Сінгапуру, Ліхтенштейну, Брунею, Норвегії, Кувейту, Ірландії, Об'єднаних Арабських Еміратів, Сан-Марино, Швейцарії. Варто зауважити, що такі країни, як США, Китай, Японія, Німеччина, Великобританія (які є лідерами за номінальним ВВП), за показником ВВП ПКС на одну особу займають відповідно 14, 86, 32, 22, 29 місця.

Отже, проведені розрахунки підкреслюють тезу про наявність екстенсивних тенденцій розвитку країн світу.

Четверта група тенденцій глобалізації пов'язана з попередніми і характеризується посиленням продовольчої кризи та збільшенням загроз продовольчій безпеці. У межах даної проблеми можна виділити такі особливості: збільшення чисельності населення зумовлює дефіцит продовольчих ресурсів; природний потенціал (грунтів, сільськогосподарських тварин і рослин) є вичерпним, тому не в змозі забезпечувати зростаючі потреби людства; в умовах зростаючого попиту

на продовольство, з одного боку, та неспроможністю природних ресурсів в його забезпеченні, з іншого, відбувається розвиток технологій, які сприяють інтенсифікації сільськогосподарського виробництва, у той же час, дають поштовх до розвитку нетрадиційних технологій, зокрема генної інженерії, вплив якої на організм людини не доведений; в умовах недосконалості міжнародних відносин проявляється неефективність механізмів міжнародної торгівлі агропродовольством; культура споживання в країнах світу різна, що не дозволяє уніфікувати методи управління в агропродовольчій сфері в глобальному масштабі; проявляється економічний парадокс, який полягає в тому, що у країнах з домінуючим аграрним напрямком агреговані показники економічного розвитку нижчі, ніж в індустріальних країнах, що зумовлено світом диспаритетом цін на продовольчі та промислові товари; ефективність розвитку аграрної сфери в контексті глобальної конкурентоспроможності проявляється лише за умови виробництва товарів з високою доданою вартістю; у сучасних умовах більшість країн з високим агропродовольчим потенціалом експортують переважно сировину, втрачаючи при цьому значну частку можливого ВВП.

У цілому глобальні тенденції розвитку агропродовольчого ринку свідчать про зниження частки доданої вартості сільського господарства у світовому виробництві. У 1995 р. цей показник становив 8 %, у наступні періоди спостерігається стійка тенденція до зниження даного показника до 3,79 % у 2015 р. Таке зменшення зумовлено насамперед не зменшенням обсягів виробництва сільськогосподарської продукції, а розвиток промислового виробництва інших товарів з високою доданою вартістю. У розрізі регіо регіонів світу, то найбільша частка сільського господарства у світовій доданій вартості спостерігається у бідних країн із значним зовнішнім боргом – 27,8 % у 2016 р.

У найменш розвинутих країнах (за класифікацією ООН) цей показник становить 26 %. Найменша частка сільського господарства

сформована у доданій вартості країн Північної Америки та Єврозони – 1,5 %. Для країн Європи і Центральної Азії з невисокими доходами цей показник є дещо вищий – 6,2 %. Частка сільського господарства у Східній Азії і Тихоокеанському регіоні складає 5,2.

Найбільшу частку сільське господарство займає у таких країнах, як Сієра-Леоне – 61,4 %, Чад – 50,1 %, Центральноафриканська Республіка – 42,9 %, Тоголезька Республіка – 41,3 %, Малі – 40 % та інші країни Центральної Африки, Центральної та Східної Азії, у яких частка сільського господарства складає понад 25 %.

Серед країн Європи найбільшу залежність від сільського господарства має Албанія, частка сільського господарства у ВВП якої складає 21,83 %. Країна спеціалізується а вирощуванні кукурудзи та пшениці, а також тютюну і бавовни. Друге місце в рейтингу займає Молдова (13,8 %), половину експорту у структурі зовнішньої торгівлі займає агропромисловий комплекс. Україна займає третє місце з часткою сільського господарства 10,43 %. Також до залежних від сільського господарства країн належать Македонія, Чорногорія, Сербія, Білорусь, Боснія і Герцеговина, Болгарія, Румунія, частка сільського господарства у ВВП яких складає від 10,2 % до 6,4 % відповідно.

Отже, проведений аналіз підкреслив те, що значна частка сільського господарства не визначає високий соціально-економічний рівень розвитку країн. Тому для його підвищення за рахунок розвитку агропродовольчого сегменту ринку необхідне використання резервів ефективного виробництва товарів з високою доданою вартістю або унікальної продукції, яка б могла бути паритетною за ціною. Поряд з розглянутими вище ключовими глобалізаційними тенденціями на розвиток агропродовольчого ринку впливають ще такі: поглиблення інтеграційних процесів, як всередині окремих держав, так і в глобальному масштабі; посилення нестабільності на валютних ринках, неспроможність світових валют виконувати ролі стандартів, які є мірилом розвитку

економіки; нестабільність міжнародного середовища; домінування світових прагнень країн до збереження суверенітету та протекціонізму (особливо розвинених країн).

Таким чином, Україна має значний інноваційний потенціал, однак використовує його не повністю. Суттєві перспективи розвитку має потенціал людського капіталу, для його реалізації необхідна відповідна мотивація, а також розвиток інститутів. Необхідно звернути значну увагу на формування відповідної інфраструктури, ринкового та бізнес середовища.

Вагому роль в оцінці глобалізаційного розвитку країн відіграє діагностика індексів економічної свободи. Згідно методики індекс економічної свободи розраховується як середнє арифметичне десяти субіндексів.

Але у 2017 р. було враховано ще два компоненти – показник ефективності судової діяльності (для України він склав 22,6 бали зі 100, а також показник фінансового здоров'я (для України – 67,9 бали із 100). За основними індексами економічної свободи Україна посідає такі місця серед країн світу: права власності – 123, свобода від корупції – 154, державні витрати – 161, фіскальна свобода – 100, свобода бізнесу – 111, свобода ринку праці – 146, монетарна свобода – 184, інвестиційна свобода – 165, фінансова свобода – 160, свобода торгівлі – 54 (табл. 3.1).

За інтегральним індексом економічної свободи протягом 2013-2017 рр. перше місце займає Гонконг, друге місце – Сінгапур. Також до першої п'ятірки лідерів входять Австралія, Нова Зеландія, Швейцарія. Стабільні позиції протягом останніх років займають Канада та Чилі – відповідно шосте і сьоме місце. Щодо динаміки змін індексу економічної свободи України, то за період 2010-2017 рр. найвищим цей показник був у 2014 р. – 155 місце. У 2017 р. цей показник був найнижчим. Найвищими є значення індексу свободи торгівлі – 85,9 та податкової свободи – 78,6. Найгірший показник – свобода від корупції.

Таблиця 3.1

**Динаміка складових індексу економічної свободи України,
1995-2017 рр.**

Роки	місце в загальному рейтингу	Загалом	Свобода бізнесу	Свобода торгівлі	Податкова свобода	Державні витрати	Грошова свобода	Свобода інвестицій	Фінансова свобода	Захист прав власності	Свобода від корупції	Свобода трудових стосунків
1995		9,9	5	5	1,8	7,1		0	0	0	0	
2000		7,8	5	0	2,3	1,9	3	0	0	0	8	
2005		5,8	5	6,2	3	8,6	6,2	0	0	0	3	5,8
2010	62	6,4	8,7	2,6	7,9	1,1	1,2	0	0	0	5	7,7
2011	63	5,8	7,1	5,2	7,3	2,9	3,2	0	0	0	2	0
2012	63	6,1	6,2	4,4	8,2	9,4	7,7	0	0	0	4	1,2
2013	61	6,3	7,6	4,4	8,2	9,4	1	0	0	0	3	9,9
2014	55	9,3	9,8	6,2	9,1	7,5	8,7	0	0	0	1,9	9,8
2015	62	6,9	9,3	5,8	8,7	8	8,6	5	0	0	5	8,2
2016	62	6,8	6,8	5,8	8,6	0,6	6,9	0	0	5	6	7,9
2017	66	8,1	2,1	5,9	8,6	8,2	7,4	5	0	1,4	2,6	8,8

Отже, у цілому Україна має значний потенціал до ефективного глобалізаційного розвитку, але він не розкритий. Найбільший негативний вплив здійснює недосконала і незбалансована державна політика, нерозвинена соціально-економічна інфраструктура ринку, низька інноваційна активність суб'єктів господарювання.

3.2. Динаміка світового розвитку агропродовольчого ринку

В умовах глобалізації економіки формуються нові тенденції розвитку агропродовольчого ринку. Зростання чисельності населення, зміна структури та культури споживання є поштовхом до підвищення як кількісних, так і якісних показників. Однак, в сучасних умовах посилення індустріалізації та інформатизації розвиток агропродовольчого ринку є лише основою для простого відтворення соціально-економічних та екологічних процесів держав. Для більшості провідних країн сільське господарство є лише базовою галуззю, яка формує продовольчу безпеку, при цьому, пріоритетними є високоіндустріальні та високотехнологічні сфери зі значною доданою вартістю. Питання розвитку агропродовольчого ринку як пріоритетного сегменту національної економіки є дискусійним (табл. 3.2).

“У глобалізованому світі економічний розвиток зовнішньої торгівлі та мереж є важливими факторами функціонування будь-якої національної економіки та держави, оскільки це має не тільки економічний сенс, але і політичний характер, крім того, виклики, пов’язані з глобалізацією агропродовольчих систем, ведуть до прискорення розширення світової торгівлі продуктами харчування в порівнянні з зростанням сільськогосподарського виробництва та продуктів харчування, протягом 2013-2014 рр. Україна втратила контроль над територією Криму та частини Донбасу, що призвело до змін зовнішньої торгівлі конкретним сільським господарством. У таких умовах вважають, що найбільш важливими питаннями інтеграції у світове економічне співтовариство є перехід до якісно нових та ефективних зовнішньоекономічних зв’язків у аграрному секторі України” [750].

Загальний обсяг світового виробництва сільськогосподарської продукції постійно зростає. Так, індекс зростання обсягів світового виробництва сільськогосподарської продукції у 2016 р. порівняно із 2015 р. становив відповідно 1,001 і 1,017 у фактичних і постійних цінах.

Таблиця 3.2

Стимулюючі чинники пріоритетного розвитку сировинної сфери та сфери виробництва готових продуктів агропродовольчого сектору економіки

Стимулюючі чинники пріоритетного розвитку сировинної сфери агропродовольчого сектору економіки	Стимулюючі чинники пріоритетного розвитку виробництва готових продуктів агропродовольчого сектору економіки
наявність значного природного, ресурсного, виробничого потенціалу	наявність потенціалу для виробництва готових агропродовольчих товарів
ефективні міжнародні зв'язки з імпортерами аграрної продукції (при цьому експорт доцільно вважати ефективним за таких умов: повне задоволення внутрішнього попиту; досконала цінова політика при здійсненні експортних операцій; оптимальна система ліцензування, квотування, стандартизації, сертифікації)	наявність власної сировинної зони та ефективних поглиблених господарських зв'язків з переробною сферою
	відсутність потенціалу для розвитку сировинної аграрної сфери та можливість ефективного імпорту сільськогосподарської сировини
наявність суттєвих конкурентних переваг в аграрному секторі, у тому числі за рахунок унікальності (наприклад, розвиток таких галузей сільського господарства, які в інших країнах не можуть ефективно розвиватись у зв'язку з відсутністю ресурсів, технологій, природно-кліматичних умов)	можливість формування унікальних конкурентних переваг готових товарів
	наявність перспективних ринків збуту готової продукції та незаповненої ніші
відсутність умов для створення індустрії в аграрному секторі (неможливість залучення інвестицій в дану сферу, значна вартість засобів виробництва готової агропромислової продукції)	перспективи створення доданої вартості при виробництві готових товарів вищі, ніж витрати на придбання та експлуатацію засобів виробництва
відсутність ринків збуту та конкурентних переваг при виробництві готової агропромислової продукції	наявність інвестицій для розвитку сфери виробництва готових агропродовольчих товарів

Порівняно з 2010 р. загальне збільшення виробництва доданої вартості сільського господарства становив відповідно 23,6 % і 16,7 %. До 2010 р. середній темп збільшення обсягів виробництва кожні п'ять років у постійних цінах становив 14,8 %.

У фактичних цінах суттєвим було збільшення виробництва у 2010 р. порівняно із 2005 р. – 70,3 %. У цілому, додана вартість сільського господарства у 2016 р. становила 3000,1 млрд. дол. США у постійних цінах 2010 р і 3177,2,0 млрд. дол. США у фактичних цінах.

У фактичних цінах суттєвим було збільшення виробництва у 2010 р. порівняно із 2005 р. – 70,3 %. У цілому, додана вартість сільського господарства у 2016 р. становила 3000,1 млрд. дол. США у постійних цінах 2010 р і 3177,2,0 млрд. дол. США у фактичних цінах. За регіонами світу найбільші обсяги виробництва припадають на країни Східної Азії та Тихоокеанські країни. У 2016 р. у фактичних цінах цей показник становив 1378,2 млрд. дол. США, а в постійних цінах 2010 р. – 1159,1 млрд. дол. США. Порівняно з 2015 р. додана вартість сільського господарства в регіоні Східна Азія і Тихоокеанські країни збільшилася на 26,9 млрд. дол. США, або на 2,4 % у постійних цінах, а порівняно із 2010 р. це збільшення становить 194,4 млрд. дол. США, або 20,2 %. Також збільшилося сільськогосподарське виробництво у країнах Європи та Центральної Азії – на 16,7 млрд. дол. США, або на 4,02 %, порівняно із 2015 р. у порівняльних цінах і на 40 млрд. дол. США, або на 18,1 %, більше, порівняно із 2010 р.

Збільшилися обсяги виробництва в країнах Латинської Америки і Карибському басейні – на 7,6 млрд. дол. США, або на 2,8 %, порівняно із 2015 р. і на 55,1 млрд. дол. США, або на 24,3 %, порівняно із 2010 р. У табл. 3.7 наведено країни, частка доданої вартості сільського господарства яких у світовому виробництві складає понад 1 % (табл. 3.3).

У розрізі країн світу найбільшу частку в обсягах виробництва доданої вартості сільського господарства займають Китай (958,2 млрд. дол. США) та Індія (353,6 млрд. дол. США), їх частки у загальносвітовому виробництві у 2015 р. відповідно становили 30,78 % і 10,58 %. Також до лідерів агропродовольчого ринку за даним показником є США, Індонезія, Нігерія, Бразилія, Пакистан, Туреччина, Росія. Значні обсяги виробництва продукції в даних країнах значною мірою визначаються розмірами країн, тому для оцінки масштабів розвитку аграрної сфери доцільно розрахувати відносні показники.

Таблиця 3.3

Динаміка доданої вартості сільського господарства в розрізі країн світу, 2012-2016 рр., млн. дол. США (у фактичних цінах)

Назва країн	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	Структура, 2015 р., %
Світ в цілому	3075855,2	3282276,0	3333716,5	3174669,9	3177208,8	100,0
Китай	806398,6	893009,8	949694,0	977311,9	958246,7	30,78
Індія	307872,5	318398,6	338376,8	335784,3	353620,3	10,58
США	194255,0	230399,0	210715,0	183721,0	-	5,79
Індонезія	122755,7	121883,1	118805,8	116192,3	125410,0	3,66
Нігерія	100419,9	106899,9	113644,4	99253,1	84908,7	3,13
Бразилія	102757,2	111446,1	106236,7	77025,2	84610,8	2,43
Пакистан	53201,9	55104,3	58022,4	64701,9	67478,2	2,04
Туреччина	67757,7	63930,6	61559,1	59244,9	52326,1	1,87
Росія	68720,6	74175,6	73013,4	55921,1	54791,6	1,76
Японія	70828,0	56928,8	51174,8	46408,7	-	1,46
Іран	45868,5	45814,4	38900,4	41250,7	-	1,30
Мексика	40495,9	42707,9	43573,0	39107,7	37713,0	1,23
Франція	43785,5	41003,3	44038,3	37546,3	32515,3	1,18
Єгипет	31493,0	32536,2	34640,1	37431,4	39595,9	1,18
Італія	40727,4	44630,9	41761,2	36995,7	34918,0	1,17
Таїланд	45747,1	47606,8	40953,3	34824,8	33919,5	1,10
В'єтнам	29950,8	30757,6	32956,7	32835,9	33066,2	1,03
Австралія	35188,7	36288,1	32739,4	32097,5	29355,0	1,01
Канада	30051,4	31790,7	-	-	-	-
Судан	22579,1	24331,3	26166,3	30525,1	36456,1	0,96

Варто акцентувати увагу на тому, що додана вартість сільського господарства Китаю становить лише 1,27 % від загального ВВП країни, причому, починаючи із 1995 р. цей показник має стійку тенденцію до зниження. В Індії даний показник становить 32,57 % від ВВП, що свідчить про значну залежність країни від сільського господарства. Найбільшу частку займає сільське господарство у ВВП таких країн, як Сієра-Леоне – 61,4 %, Чад – 50,1 %, Центральноафриканська республіка – 42,9 %, Тоголезька республіка – 41,3 %, Малі – 40,7 %, а також інші республіки Африканського континенту. Більшість цих країн мають низький рівень індустріалізації, причому, загальні показники соціально-економічного розвитку є низькими. Серед країн Європи найбільші обсяги виробництва доданої вартості сільського господарства сформовані у

Франції – 37,8 млрд. дол. США у постійних цінах 2010 р.

Агропродовольчий ринок відіграє важливу соціальну роль у глобалізаційному розвитку, тому не доцільною є постановка даної сфери на другорядний план порівняно із високоіндустріальними і технологічними сферами, які формують високу додану вартість. Крім того, експорт технологій та інновацій в аграрній сфері дозволяє зайняти країні лідируючі позиції в глобальному середовищі. Протягом останніх років спостерігається динаміка збільшення обсягів виробництва основних видів сільськогосподарської продукції (табл. 3.4).

Світове виробництво зерна становить 2569 млн. тонн, середній індекс зростання протягом 2012-2016 рр. становить 1,022. Найбільша частка зерна виробляється у країнах, що розвиваються – 1446,4 млн. тонн. У розрізі країн світу, то серед азійських країн лідерами з виробництва зерна є Китай та Індія, відповідно 500,4 млн. тонн та 244,8 млн. тонн у 2016 р. Також суттєві виробничі показники мають Бангладеш, Пакистан, Туреччина і В'єтнам.

Найбільшими імпортерами зерна в азійському регіоні є Китай та Японія, відповідно 28,3 млн. тонн та 24,3 млн. тонн. Щодо експорту, то країни даного регіону не належать до провідних продавців зерна на світовому ринку.

Серед країн Африки провідними виробниками цієї продукції є Ефіопія (23,3 млн. тонн) та Єгипет (20,2 млн. тонн), при цьому Єгипет значну часту зерна імпортує (20,6 млн. тонн). Серед країн американських континентів лідерами є Мексика (36,5 млн. тонн), Аргентина (63,3 млн. тонн), Бразилія (81,1 млн. тонн), Канада (55,2 млн. тонн), США (472,3 млн. тонн). Ці ж країни, за винятком Мексики, є провідними експортерами даної продукції. Серед країн Європи на Європейський Союз припадає 301,5 млн. тонн зерна, на Росію – 110,4 млн. тонн, Україну – 62,6 млн. тонн, які значну частку виробленої продукції експортують. Також вагомим виробником зерна у світі є Австралія (42,1

млн. тонн), яка експортує 25,7 млн. тонн.

Таблиця 3.4

Показники динаміки обсягів виробництва основних видів аграрної продукції у світі, 2012-2016 рр.

Види країн	2012-2014 рр. в середньому	2015 р.	2016 р.	середній індекс зростання
Зерно – всього, млн. тонн				
Світ	2458,4	2530,7	2569	1,022
Країни, що розвиваються	1426,1	1457,6	1446,4	1,007
Розвинуті країни	1032,3	1073,1	1122,6	1,043
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	426,1	413,8	432,9	1,008
Найменш розвинені країни	164,2	165	168,6	1,013
Олійні культури – всього, млн. тонн				
Світ	515,1	534,1	556,9	1,040
Країни, що розвиваються	320,8	321,1	334,8	1,022
Розвинуті країни	194,3	213	222,1	1,069
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	55,7	50,6	55,8	1,001
Найменш розвинені країни	10,7	10,9	10,8	1,005
М'ясо всіх видів, тис. умовних тонн				
Світ	-	319216	319821	1,001
Країни, що розвиваються	-	200470	199428	0,997
Розвинуті країни	-	118747	120393	1,007
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	-	19351	19578	1,006
Найменш розвинені країни	-	9882	9889	1,000
Молоко, млн. тонн				
Світ	773456	808705	817243	1,028
Країни, що розвиваються	395651	417470	423371	1,034
Розвинуті країни	377805	391235	393872	1,021
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	187769	202424	209941	1,057
Найменш розвинені країни	32336	32545	32522	1,003

Світовий обсяг виробництва олійних культур складає 556,9 млн. тонн, середній індекс зростання виробництва досягає 1,04, при цьому, країни, що розвиваються виробляють 334,8 млн. тонн (60,1 %), розвинуті країни – 222,1 млн. тонн (39,9 %). У розрізі континентів та країн світу (додаток О), то лідерами світового ринку є Американські континенти – в цілому у Південній Америці вироблено у 2016 р. 183 млн. тонн зерна (провідним виробником є Бразилія 105,3 млн. тонн), у

Північній Америці – 150 млн. тонн (США виробили 124,8 млн. тонн). В Азії в цілому вироблено 132 млн. олійних культур, у тому числі Китай – 57 млн. тонн, Індія 36,9 млн. тонн. Європейський континент не є лідером в даній галузі, у цілому в регіоні вироблено 66,7 млн. тонн продукції, утому числі Європейський Союз – 31,2 млн. тонн, Україна – 18,5 млн. тонн. Найбільшими експортерами є Бразилія (57,3 млн. тонн) та США (55,2 млн. тонн), імпортерами – Європейський Союз (19,1 млн. тонн).

Світовий обсяг виробництва м'яса складає 319821 тис. ум. тонн, середній індекс зростання виробництва досягає 1,01, при цьому, країни, що розвиваються виробляють 199428 тис. ум. тонн (62,4 %), розвинуті країни – 120393 тис. ум. тонн (37,6 %). У розрізі континентів та країн світу (табл. Н. 4 додатку Н), то лідерами є країни Європейського континенту – в цілому у 2016 р. вироблено 616,2 млн. ум. тонн м'яса, у тому числі країнами Євросоюзу

– 47,2 млн. ум. тонн, Росією – 9,1 млн. ум. тонн, Україною – 2,4 млн. ум. тонн. При цьому Європейський континент значний обсяг м'яса імпортує – 3,3 млн. ум. тонн. Також потужним виробником м'яса у світовому масштабі є Китай (84,6 млн. ум. тонн виробництва і 5 млн. ум. тонн імпорту). Крім того, у даному регіоні значні обсяги виробництва має Індія (6,7 млн. ум. тонн), однак обсяги виробництва у даній країні значно нижчі потенційно можливих, що зумовлено культурою споживання.

У цілому у світі спостерігається нарощування обсягів експортно-імпортних операцій, що свідчить про поживлення зовнішньоекономічної діяльності країн та підприємств (табл. 3.5).

У Бразилії виробляється 27,2 млн. ум. тонн м'яса, у США – 44,8 млн. ум. тонн, ці країни є найбільшим експортерами. Обсяги виробництва молока у світі склали у 2016 р. 817243 млн. тонн, середній індекс зростання становить 1,028, при цьому, країни, що розвиваються, виробляють 423371 млн. тонн (51,8 %), розвинуті країни – 393872 млн.

тонн (48,2 %).

Таблиця 3.5

Показники динаміки світового імпорту та експорту основних видів аграрної продукції, 2012-2016 рр.

Види країн	Імпорт				Експорт			
	2012-2014 рр. в середньому	2015	2016	середній індекс зростання	2012-2014 рр. в середньому	2015	2016	середній індекс зростання
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Зерно – всього, млн. тонн								
Світ	347,6	394,1	384,8	1,052	353,6	394,1	384,8	1,043
Країни, що розвиваються	274,7	315,7	305,7	1,055	121,1	132,2	119	0,991
Розвинуті країни	72,8	78,4	79,1	1,042	232,4	261,8	265,8	1,069
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	51,3	57,6	58,5	1,068	27,2	18,6	19,2	0,840
Олійні культури – всього, млн. тонн								
Світ	135,5	156,8	159,8	1,086	135,9	156,8	159,8	1,084
Країни, що розвиваються	105,7	126,8	129,6	1,107	68,7	79	81,3	1,088
Розвинуті країни	29,8	30,1	30,2	1,007	67,1	77,8	78,6	1,082
Країни з дефіцитом продуктів та низьким рівнем доходу	1,7	2,6	2,6	1,237	1,5	1,6	1,9	1,125
М'ясо всіх видів, тис. умовних тонн								
Світ	-	29128	30425	1,022	-	29787	31103	1,022
Країни, що розвиваються	-	19309	20513	1,031	-	13131	13747	1,023
Розвинуті країни	-	9818	9912	1,005	-	16656	17356	1,021
Країни з дефіцитом продуктів та низьким рівнем доходу	-	1328	1317	0,996	-	1868	1840	0,992
Молоко, млн. тонн								
Світ	65298	68326	68406	1,024	68453	72069	72339	1,028
Країни, що розвиваються	52815	56412	56007	1,030	12580	12080	11932	0,974
Розвинуті країни	12483	11914	12400	0,997	55873	59989	60407	1,040
Країни з дефіцитом продуктів з низьким рівнем доходу	7110	8134	7968	1,059	1444	978	1012	0,837

Лідерами даного сегменту ринку є Азійський континент – 326945 млн. тонн, зокрема Індія (160377 млн. тонн) та Європа – 223624 млн. тонн, у тому числі країни Європейського Союзу виробляють 165700 млн. тонн молока, Росія – 30085 млн. тонн, Україна – 10369 млн. тонн. Найбільшим імпортером світу є Китай (11943 млн. тонн).

Так, світовий експорт та імпорт зерна у 2016 р. становив 384,8 млн. тонн, середній індекс зростання цих показників протягом 2012-2016 рр. склав 1,043, при цьому, країни що розвиваються, більше імпортують даної продукції (305,7 млн. тонн), тоді як їх експорт становить 119 млн. тонн. Розвинуті країни, навпаки, більше експортують (265,8 млн. тонн), при цьому, їх імпорт складає 79,1 млн. тонн.

Світовий імпорт-експорт олійних культур становив у 2016 р. 159,8 млн. тонн, спостерігається подібна тенденція до зернової галузі, країни, що розвиваються, переважно імпортують насіння олійних культур (129,6 млн. тонн), а розвинуті країни – експортують (78,6 млн. тонн).

Світовий імпорт м'яса усіх видів у 2016 р. складає 30425 тис. умовних тонн, у тому числі країни, що розвиваються, м'яса імпортують більше – 20513 млн. ум. тонн (67,4 %), а експортують меншу частку цієї продукції 13747 млн. ум. тонн (44,2 %). Світовий імпорт молока складає 68406 млн. тонн, імпорт країн, що розвиваються, складає 56007 млн. тонн (81,9 %), частка експорту розвинутих країн становить 60407 млн. тонн (83,5 %).

Як свідчать дані, кожен регіон світу спеціалізується на різних видах сільськогосподарської продукції. Зокрема, по виробництву зерна лідером є Азія, по олійним культурам – Північна Америка, по м'ясу – Європа, по молоку – Азія. За даними OECD FAO USDA [646, 738, 829] обсяги виробництва основних видів сільськогосподарської продукції будуть зростати (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

**Прогноз виробництва основних видів агропродовольчої
продукції, 2016-2025 рр., млн. тонн**

Види продукції	2016	2017	2018	2020	2025	Індекс зростання, 2025 до 2016
Пшениця	721,7	733,2	739,8	753,9	791,3	1,096
Кукурудза	1006,0	1041,3	1048,5	1075,1	1146,0	1,139
Рис	503,6	510,5	517,7	531,0	562,6	1,117
Соя	318,7	324,5	334,7	351,3	393,9	1,236
Інші олійні культури	143,6	145,9	148,0	151,7	160,7	1,119
Білки	317,0	322,7	330,6	346,8	385,7	1,217
Рослинні олії	180,5	184,2	188,5	197,1	218,9	1,212
Меляса	60,4	61,2	62,3	65,8	73,4	1,214
Цукор	173,7	177,8	181,9	191,4	210,0	1,209
Сирий цукор	35,5	35,8	36,2	39,1	44,3	1,249
Білий цукор	18,6	18,6	19,3	19,9	22,6	1,211
Цукровий буряк	268,2	271,9	274,2	278,9	284,1	1,059
Цукрова тростина	1850,3	1875,1	1908,5	1976,0	2151,9	1,163
Яловичина і телятина	69,1	70,0	70,9	73,1	77,8	1,125
Свинина	118,4	119,9	121,5	124,5	131,0	1,106
М'ясо птиці	115,2	117,6	119,3	122,8	131,3	1,139
М'ясо овець	14,5	14,8	15,1	15,8	17,4	1,205
Молоко	817,0	830,6	846,7	878,2	959,1	1,174
Молочні продукти	425,8	435,1	445,2	465,5	517,7	1,216
Масло	10,7	10,9	11,1	11,5	12,5	1,167
Сир	22,9	23,4	23,7	24,4	26,0	1,135
Цільне сухе молоко	4,1	4,3	4,4	4,5	5,0	1,213
Порошок сироватки	17,5	17,8	18,0	18,3	19,2	1,099
Казеїн	0,4	0,4	0,4	0,4	0,4	1,105
Етиловий спирт	119,3	122,0	123,2	125,1	128,4	1,077
Біодизель	33,2	34,5	35,3	37,9	41,4	1,245
Риба	170,9	173,6	177,1	185,7	195,9	1,147
Риба із захвата	93,2	93,4	93,6	94,1	94,1	1,011
Риба із аквакультур	77,7	80,2	83,5	91,6	101,8	1,310
Рибні продукти	4,5	4,6	4,7	4,9	5,1	1,132
Рибний жир	0,9	0,9	0,9	1,0	1,0	1,095
Бавовна	23,6	23,9	24,3	25,2	28,0	1,187
Коренеплоди і бульби	219,1	223,1	226,2	233,2	251,1	1,146
Добриво	0,3	0,3	0,3	0,3	0,3	1,075
Олія	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	2,117

Серед зернової продукції найбільші обсяги виробництва у світі має кукурудза – 1006 млн. тонн у 2016 р., до 2025 р. цей показник збільшиться до 1146 млн. тонн, або на 13,9 %. Популярність даної культури у світі зумовлена її широкими можливостями використання – харчова промисловість (зерна кукурудзи, виробництво круп, борошна, крохмалю), виробництво кормів, етилового спирту, використання відходів з

кукурудзи в альтернативній енергетиці та в якості добрива тощо. Пшениця знаходиться на другому місці серед зернових за популярністю, прогноз її виробництва у 2025 р. складає 791,3 млн. т, що на 9,6 % більше, ніж у 2016 р. Суттєве збільшення виробництва прогнозується для сої – до 393,9 млн. т, або на 23,6 %. Це важлива олійна культура, яка характеризується значним вмістом білка, тому вона широко використовується в різних продовольчих сферах. Втім, її вирощування є ресурсозатратним і потребує використання технологій з відновлення ґрунтового потенціалу.

Значними є обсяги виробництва цукрової тростини, у 2016 р. цей показник становив 1850,3 млн. тонн, за прогнозами у 2025 р. він становитиме 2151,9 млн. тонн, що на 16,3 % більше, ніж у 2016 р. Затрати при вирощуванні тростини є значно нижчі, ніж, наприклад, при вирощуванні цукрового буряку, крім того, кліматичні умови екваторіальних країн сприятливі для даної рослини, том вирощування цукрової тростини в цілому у світі є популярним. Для порівняння, виробництво цукрового буряку становить лише 268,2 млн. тонн у 2016 р., прогноз збільшення складає 5,9 % (284,1 млн. тонн). Щодо світових тенденцій розвитку м'ясної галузі, то найбільше виробляється м'яса птиці – 115,2 млн. тонн у 2016 р., до 2025 р. прогнозується збільшення до 131,3 млн. тонн, або на 13,9 %; та свинини – 118,4 млн. тонн у 2016 р., з майбутнім прогнозним виробництвом 131 млн. тонн.

Суттєвим є прогноз збільшення обсягів виробництва молока – з 817 млн. тонн у 2016 р. до 959,1 млн. тонн, або на 17,4 %. При цьому, прогнозується збільшення виробництва свіжих молочних продуктів, масла та сиру. До 2025 р. можна простежити динаміку до розвитку рибного господарства, зокрема виробництво риби із аквакультур має зрости на 31,1 %, що зумовлено змінами культури споживання м'ясної та рибної продукції.

Важливим показником, що визначає потенціал країн до розвитку агропродовольчої сфери є наявність сільськогосподарських .

Протягом останнього десятиліття площа сільськогосподарських угідь в розрізі країн та у світі в цілому суттєво не змінювалась, що зумовлено обмеженістю даного ресурсу. Збільшення даного виду угідь можливе за рахунок освоєння земель несільськогосподарського призначення (наприклад осушення боліт та інших водойм, розчищення чагарників, ліквідація будівель, окультурення териконів та інших земель, зайнятих відходами промисловості). Загальна площа сільськогосподарських угідь у світі становить 48937,7 тис. км², найбільше угідь зосереджено в Китаї – 5145,5 тис. км², США – 4082 тис. км², Австралії – 4062,7 тис. км², Бразилія – 1815,9 тис. км², Росія – 2177,2 тис. км², Казахстан – 2169,9 тис. км². Значними є площі сільгоспугідь в Індії, Аргентині, Монголії, Мексиці – понад 1 млн. км². Україна за площею сільськогосподарських угідь в рейтингу країн світу знаходиться на 24 місці з показником 412,7 тис. км².

Доцільно також розглянути такий відносний показник, як землезабезпеченість, що визначається як відношення площі сільськогосподарських угідь, а також ріллі на чисельність населення країни. Розрахунок даного показника важливий з кількох аспектів: по-перше, даний показник визначає потенціал країни щодо розвитку сільського господарства і зокрема рослинництва, по-друге, визначає схильність сільгоспвиробників до монополізації ринку; по-третє, визначає необхідні базові параметри продуктивності праці та фондоозброєності.

Найвищі показники землезабезпеченості сформовані в Австралії, Казахстані, Канаді, Аргентині, Росії, Нігерії та Литві – понад 0,8 га/особу. Щодо України, то значення землезабезпеченості становить 0,705 га/особу, що подібно показниками Парагвая (0,733 га/особу) та Уругвая (0,705 га/особу). Серед європейських країн високі показники мають Латвія (0,606 га/особу), Молдова (0,511 га/особу), Естонія (0,493 га/особу), а також Фінляндія, Данія, Румунія, Угорщина та Болгарія (відповідно від

0,408 га/особу до 0,483 га/особу).

Можна зробити висновок, що високі показники землезабезпеченості характерні для країн із значною загальною площею сільськогосподарських угідь, тому ці країни мають переваги екстенсивного та інтенсивного розвитку.

Значну питому вагу у структурі посівної площі у світі займають такі традиційні для більшості країн сільськогосподарські культури, як пшениця – 15,7 % (222,6 млн. га), кукурудза – 12,7 % (178,9 млн. га), рис – 11,3 % (160,2 млн. га). У цілому питома вага площі вирощування зернових культур у світі займає 50,9 %. Значна питома вага площі вирощування зернових культур насамперед зумовлена попитом на дану продукцію. Так, рівень споживання пшениці у світі є досить високим – 66,92 кг/особу, при цьому до 2025 р. цей показник буде стабільним (табл. 3.7). Високим є рівень споживання рису – 55,03 кг/особу, причому прогнозується зростання даного показника на 1,3 % до 55,76 кг/особу. Споживання кукурудзи на даний час майже втричі нижче, ніж пшениці і рису – 18,34 кг/особу, однак прогнозується підвищення даного показника до 19,54 кг/особу, або на 6,5 %. Обсяг рослинної олії на одну особу становить 19,78 кг/особу, у 2025 р. споживання зросте до 21,

Подібна тенденція спостерігається зі споживанням цукру, фактичний показник становить 23,28 кг/особу, до 2025 р. він зросте до 25,17 кг/особу (8,1 %). Прогноз споживання м'яса також має тенденцію до підвищення в розрахунку на одну особу. Так, рівень споживання м'яса птиці у 2025 р. становитиме 14,2 кг/особу, що на 4 % вище, ніж у 2016 р.

Прогнози зростання споживання свинини незначні (0,9 %) – 12,54 кг/особу. Споживання яловичини та м'яса овець порівняно із м'ясом птиці і свининою нижчі і фактично становлять 6,49 кг/особу та 1,72 кг/особу. Споживання свіжих молочних продуктів зросте і становитиме 63,64 кг/особу, що на 11 % більше, ніж у 2016 р. Також прогнозується зростання споживання масла, сиру, знежиреного сухого молока та цільного

молока, однак значення цих показників порівняно із іншою агропродовольчою продукцією значно нижчі. Обсяги споживання риби зростуть на 7,1 % і становитимуть 21,84 кг/особу. Споживання коренеплодів і бульби становитиме 21 кг/особу.

Таблиця 3.7

Динаміка показників споживання основних видів агропродовольчої продукції на душу населення світу, 2016-2025 рр., кг/особу

Види сільськогосподарської продукції	2016 р.	2020 р.	2025 р.	Індекс зростання, 2025 р. до 2016 р.
Пшениця	66,92	66,82	66,84	0,999
Кукурудза	18,34	18,81	19,54	1,065
Інші великозерністі зерна	10,41	10,66	11,12	1,068
Рис	55,03	55,48	55,76	1,013
Соя	2,23	2,25	2,27	1,019
Інші олійні культури	2,71	2,61	2,48	0,918
Рослинні олії	19,78	20,55	21,88	1,106
Цукор	23,28	23,95	25,17	1,081
Кукурудзяний сироп з високим вмістом фруктози	1,66	1,77	1,78	1,070
Яловичина і телятина	6,49	6,58	6,67	1,028
Свинина	12,43	12,50	12,54	1,009
М'ясо птиці	13,65	13,93	14,20	1,040
М'ясо овець	1,72	1,80	1,89	1,098
Свіжі молочні продукти	57,32	60,04	63,64	1,110
Масло	1,43	1,48	1,53	1,070
Сир	3,05	3,11	3,17	1,037
Знежирене сухе молоко	0,56	0,58	0,61	1,107
Цільне сухе молоко	0,54	0,57	0,60	1,114
Риба	20,39	21,46	21,84	1,071
Коренеплоди і бульби	19,91	20,43	21,00	1,055

Таким чином, даний прогноз свідчить про збільшення майбутнього споживання всіх видів агропродовольчої продукції в розрахунку на одну особу. Тобто прогноз збільшення загального обсягу виробництва зумовлено з одного боку прогнозом збільшення чисельності населення, а з іншого – зростанням споживчих потреб в агропродовольстві.

У підсумку можна виділити загальносвітові тенденції розвитку агропродовольчого ринку в умовах глобалізації економіки:

зменшення частки доданої вартості сільського господарства у загальному світовому виробництві та в розрізі провідних країн;

найбільша частка доданої вартості сільського господарства створена у країнах Східної Азії та Тихоокеанських країнах;

серед європейських країн лідерами за валовою доданою вартістю сільського господарства є Італія, Франція, Іспанія, Великобританія, Німеччина, Україна;

взаємозв'язок між створеною доданою вартістю сільського господарства та індексом глобалізаційного розвитку (який враховує рейтинги країн за рівнем глобалізації, індексом глобальної конкурентоспроможності, глобальним індексом інновацій, індексом економічної свободи та ВВП за паритетом купівельної спроможності на одну особу) слабкий, що підкреслює необхідність розвитку інших сфер, які визначають високий рівень соціально-економічного розвитку;

з огляду на прогнози щодо зростання обсягів споживання всіх видів агропродовольчої продукції необхідних пошук резервів нарощування потенціалу даного сектору економіки;

провідними виробниками агропродовольчої продукції є країни із значними площами сільськогосподарських угідь, високим рівнем землезабезпеченості, природно-кліматичним потенціалом, що передусім важливо для розвитку рослинництва, а також розвинутими технологіями.

3.3. Тенденції та місце агропродовольчого ринку України в глобальному середовищі

В умовах глобалізації економіки та посилення глобальної конкуренції у всіх соціально-економічних аспектах господарювання виникають нові умови розвитку агропродовольчого ринку. Перед Україною формуються виклики щодо завоювання сприятливих ринкових позицій як в

національному, так і в глобальному масштабі. Агропродовольчий сектор є базовою структуроутворюючою складовою національної економіки. Аграрна сфера є провідною в національному масштабі, при цьому, є експортоорієнтованою і займає вагомe місце в зовнішньоторговельному балансі України. Глобалізаційний розвиток зумовлює потребу змін національних умов управління агропродовольчим ринком, при цьому, необхідно враховувати: посилення інтеграційних процесів у світі; високий рівень інформатизації усіх сфер життєдіяльності; зростання чисельності населення і, як наслідок, підвищення потреб, а отже, і попиту на продовольство; підвищення світових цін на продовольчі товари; перерозподіл агропродовольчого ринку між провідними виробниками; нові вимоги до якості продукції і технологій; посилення науково-технічного прогресу в агропродовольчій сфері; зменшення доданої вартості сільського господарства у ВВП розвинутих країн світу у зв'язку із розвитком інших високотехнологічних сфер. Проблеми та перспективи сучасного розвитку агропродовольчого ринку України проявляються в таких особливостях:

1. Природно-кліматичний і територіальний потенціал дозволяє виробляти значні обсяги сільськогосподарської продукції, разом з тим, зміни клімату вимагають удосконалення технологій, пристосування та переорієнтації сільського господарства до нових природно-кліматичних умов.

2. Домінування сировинного сільськогосподарського виробництва, необхідність створення нових та розвиток існуючих переробних потужностей.

3. Низький рівень розвитку соціально-економічної інфраструктури агропродовольчого ринку, маркетингово-логістичних та інформаційно-консалтингових систем.

4. Незбалансований галузевий розвиток в агропродовольчій сфері. Галузь рослинництва в Україні здійснила крок вперед, порівняно із тваринництвом за такими показниками, як рівень автоматизації та

інтенсифікації виробництва, частка ручної праці, орієнтація на експорт, продуктивність, рівень витрат, прибутковість.

5. Незадовільний стан національних сфер з виробництва основних і оборотних засобів (відсутність підприємств з виробництва техніки відповідної якості та потужності порівняно із закордонною; нерозвинена селекційна справа, що зумовлює необхідність придбання насіння та гібридів, що дають лише одну репродукція, за високими цінами).

6. Посилення антропогенного навантаження на середовище, загострення екологічних проблем, виснаження ґрунту, нівелювання екологічної складової агропромислового виробництва.

7. Монополізація агропродовольчого ринку, невизначений статус різних форм господарювання в аграрній сфері.

8. Недосконалість державного регулювання аграрної сфери, зокрема, нормативно-правової бази, невідповідність національних стандартів міжнародним.

9. Основним критерієм, що характеризує рівень розвитку агропродовольчого ринку, є обсяг споживання основних продуктів в розрахунку на одну особу. Даний показник характеризує рівень продовольчої безпеки, задоволеність найнижчого рівня потреб – фізіологічних, культуру споживання, традиції, а також передумови

до здоров'я нації. Проблема споживання основних видів продуктів харчування виходить за межі лише фізіологічних потреб, а більше перетворюється в економічну. Платоспроможність населення, схильність до споживання і заощадження більшою мірою визначають обсяг і структуру споживання, ніж необхідність задоволення фізіологічних потреб.

Розробкою норм споживання основних видів продуктів в Україні займається низка експертів на державному рівні, зокрема це Міністерство охорони здоров'я. Так, МОЗ України було затверджено "Рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів харчування на душу

населення на 2005-2015 роки” [\[422\]](#), при цьому, дана установа пропонує застосовувати визначення “Орієнтовний набір основної продовольчої сировини і харчових продуктів забезпечення у середньому на душу населення України на 2005-2015 роки” без зміни кількісних показників таких наборів. Постановою Кабінету Міністрів України від 05.12.2007 № 1379 “Деякі питання продовольчої безпеки” затверджено методику визначення основних індикаторів продовольчої безпеки, а також дано розпорядження Міністерству охорони здоров’я визначати кожні п’ять років рекомендовані раціональні норми споживання основних продуктів у середньому на одну особу [\[110\]](#). При цьому, Міністерство економічного розвитку і торгівлі має готувати та оприлюднювати щороку до 1 вересня наступного періоду звіт про стан продовольчої безпеки України.

Можна простежити певну невідповідність соціальних стандартів щодо споживання продуктів харчування. МОЗ України відповідно до частини другої статті 3 Закону України “Про прожитковий мінімум” [\[398\]](#), керуючись пунктом 8 Положення про Міністерство охорони здоров’я України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 року № 267 [\[381\]](#), затверджено “Норми фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії” від 03.09.2017 р. № 1073, зареєстрований Міністерством юстиції 02 жовтня 2017 р. за № 1206/31074, що стало підставою до втрати чинності наказу Міністерства охорони здоров’я України від 18 листопада 1999 року № 272 “Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах та енергії”, зареєстрованого в Міністерстві юстиції України 02 грудня 1999 року за № 834/4127 [\[380\]](#).

Також норми споживання продуктів харчування розглядаються у Постанові Кабінету Міністрів України від 14.04.2000 р. № 656 “Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення” [\[377\]](#), яка втратила чинність відповідно до Постанови Кабінету

Міністрів України 11.10.2016 р. № 780 “Про затвердження наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення” [376].

Якщо порівняти вище перелічені стандарти, то можна виявити певні відмінності в рекомендаціях щодо харчування, однак в даних документах не обґрунтовані чинники, які могли б зумовити дані зміни. Крім того, норми споживання мають переглядатися кожні п'ять років, на практиці це відбулося через 16 років. Таким чином, можна порівняти норми споживання та визначити тенденції щодо задоволення потреб населення України в основних продуктах харчування (табл. 3.8).

Як свідчать показники табл. 3.5, мінімальні норми споживання основних продуктів харчування в Україні суттєво нижчі раціональних норм. При цьому, фактичний рівень споживання нині є суттєво нижчим за раціональні норми та показник 1990 р. Споживання м'яса і м'ясопродуктів у 2016 р. в цілому відповідало показникам Кабінету міністрів України, також в межах норми є споживання цукру. Значно менше потреби споживається молока і молокопродуктів, плодів, ягід, винограду, риби і рибопродуктів. У межах раціональної норми знаходиться споживання хліба і хлібобулочних виробів. Щодо картоплі, овочів і баштанних, олії, то ці продукти споживаються в надлишку. Порівняно із мінімальною нормою споживання у 2016 р. молока і молокопродуктів споживають на 36,1 % менше норми, плодів, ягід, винограду – на 41,7 %, риби і рибопродуктів – на 29,9 %. Яєць споживається на 21,4 % більше норми, картоплі – на 47,2 %, овочів і баштанних – на 48,8 %, олії – на 44,4 % (додаток П). Наведені показники свідчать про нераціональну структуру та обсяг споживання продуктів харчування в Україні.

Також варто зауважити, що дана статистика не враховує якість продуктів, що споживаються, а тому висновок про рівень задоволення фізіологічних потреб у поживних речовинах за даними офіційної статистики є умовним. Важливу роль у зміні тенденцій споживання

відіграють особисті вподобання населення. Так, в останні роки все більше стає популярним вегетаріанство.

Таблиця 3.8

Показники динаміки обсягів виробництва основних продуктів харчування в розрахунку на одну особу, кг, 1990-2016 рр.

Види продуктів в харчування	Мінімальні норми КМУ		Раціональні норми	Роки					2016 у % до 2012	
	2000	2016		1990	1995	2000	2010	2012		2016
М'ясо і м'ясопродукти	52	51,9	80	68	39	32,8	52	54,4	51,4	94,5
Молоко і молокопродукти	341	327,6	380	373	244	199,1	206,4	214,9	209,5	97,5
Яйця, штук	231	220	290	272	171	166	290	307	267	87,0
Хліб і хлібопродукти	94	94,7	101	141	128	124,9	111,3	109,4	101	92,3
Картопля	96	95	124	131	124	135,4	128,9	140,2	139,8	99,7
Овочі й баштанні	105	110	110	103	97	101,7	143,5	163,4	163,7	100,2
Плоди, ягоди, виноград	68	85,2	90	47	33	29,3	48	53,3	49,7	93,2
Риба і рибопродукти	12	13,7	20	18	3,6	8,4	14,5	13,6	9,6	70,6
Цукор	32	30,6	38	50	32	36,8	37,1	37,6	33,3	88,6
Олія	8	8,1	13	12	8,2	9,4	14,8	13	11,7	90,0

За даними, отриманими під час соціологічного дослідження у вересні- жовтня 2017 року зоозахисної організації “Відкриті клітки” та Київського міжнародного інституту соціології: “5,2 % населення України (2 млн. осіб), не споживає м'яса, статистична похибка вибірки не перевищує 2%, згідно з дослідженням, більшість тих, хто відмовляється від споживання тваринних продуктів молоді люди від 18 до 29 років, крім того, у цій віковій категорії більше людей обирають повну відмову від продуктів тваринного походження (веганство), порівняно зі старшим

поколінням; вегетаріанство є більш популярним у західних та центральних областях України, серед тих, хто все ж споживає тваринні продукти, більше як три мільйони людей свідомо зменшують кількість м'яса в своєму раціоні” [57]. З одного боку, дані тенденції обумовлені модою, пропагандою спорту, здорового способу життя, охорони тварин, а з іншого – купівельною спроможністю населення та відповідно суттєвим зростанням цін на продукти харчування тваринного походження.

Також важливим чинником, що впливає на споживання даної продукції, є погіршення якості, що зумовлює зменшення споживання. Споживання продукції тваринництва серед регіонів України є суттєво менше за мінімальну норму, за винятком яєць, споживання яких перевищує мінімально необхідний показник в обсязі 220 шт./особу за рік. Найвищим цей показник є в Житомирській області – 302 шт./особу, Кіровоградській – 290 шт./особу, Дніпропетровській – 289 шт./особу, Київській – 287 шт./особу, Полтавській – 286 шт./особу областях. Найменше споживають яєць у Луганській області – 222 шт./особу, при цьому даний показник знаходиться в нормі мінімального споживання. Щодо раціональної норми споживання (290 яєць на одну особу в рік), то вона споживається в Житомирській та Кіровоградській областях. Такі позитивні тенденції пояснюються ефективним розвитком галузі птахівництва як м'ясного, так і яєчного напрямку, як наслідок, економічна доступність даних товарів знаходиться на високому рівні, порівняно із іншими продуктами тваринного походження.

Споживання м'яса в розрахунку на особу перевищує мінімальну норму лише у Київській (62,5 кг/особу), Дніпропетровській (61,9 кг/особу), Донецькій (54,3 кг/особу), Кіровоградській (53,1 кг/особу), Вінницькій та Херсонській (52,6 кг/особу). Найменшим цей показник є у Луганській (39,6 кг/особу) та Івано-Франківській (42,6 кг/особу) областях. Раціональна норма споживання м'яса і м'ясопродуктів не досягнута в жодному регіоні. Негативною є ситуація зі споживанням молока та молокопродуктів, у

жодному з регіонів не спостерігається досягнення мінімальної норми споживання цієї продукції. Найвищими показниками споживання є у західних регіонах – Івано-Франківській, Чернівецькій, Тернопільській (відповідно 281,4 кг/особу, 251 кг/особу, 245,7 кг/особу; найнижчими – у східних областях (Донецькій і Луганській, відповідно 169,3 кг/особу і 138,2 кг/особу). Щодо споживання риби, то наближеними до мінімальної норми є показники споживання у Київській (13,1 кг/особу) та Одеській (13 кг/особу) областях; найменшим є споживання у Сумській, Закарпатській, Тернопільській, Івано-Франківській та Луганській областях (менше 7 кг/особу).

Щодо продукції рослинництва, то спостерігаються дещо інші тенденції. Майже у всіх регіонах споживають дану продукцію в межах мінімальної норми, за винятком плодів, ягід, винограду. Такі тенденції зумовлені тим, що нестача в продуктах тваринництва покривається за рахунок рослинницької продукції. Найвищий рівень споживання хліба і хлібних продуктів спостерігається у Черкаській, Херсонській, Хмельницькій, Закарпатській, Вінницькій, Івано-Франківській та Житомирській областях – понад 110 кг/особу. Найменшим споживання цієї продукції є у Харківській, Луганській, Київській – менше мінімальної норми споживання (94,7 кг/особу). Картоплі вживають в надлишку, понад 180 кг/особу споживають в Івано-Франківській, Житомирській, Вінницькій, Волинській, Львівській областях. Овочі та баштанні також споживаються в надлишку, зокрема в Полтавській, Миколаївській, Дніпропетровській областях (понад 180 кг/особу). Нижче норми споживають плоди, ягоди, виноград, найвищим цей показник є у Київській області – 73,1 кг/особу та Чернівецькій – 60,1 кг/особу, найменшим є споживання (менше 40 кг/особу) у Чернігівській, Рівненській, Донецькій, Сумській, Луганській регіонах.

Вище норми споживають цукор, зокрема в Черкаській цей показник становить 42,3 кг/особу, високим є рівень споживання цукру також у

Херсонській (37 кг/особу) та Кіровоградській областях (36,2 кг/особу). Найбільшими споживачами олії є Черкаська (13,5 кг/особу), Одеська (13,2 кг/особу), Миколаївська області (12,9 кг/особу). Надлишок споживання рослинної олії свідчить про заміну цим продуктом жирів тваринного походження, що свідчить про низьку якість раціону харчування населення.

Діагностика показників динаміки обсягів виробництва харчових продуктів і напоїв в Україні свідчить про наявність позитивних тенденцій в окремих харчових галузях.

Так, суттєвим є зростання м'ясного птахівництва – у 3,3 рази у 2016 р. порівняно із 2012 р. Цей показник становив у 2016 р. 248 тис. т. Даний напрямок є найбільш привабливий порівняно із іншими сферами м'ясопродуктового сегменту ринку. По-перше, птахівництво є найбільш скоростиглою галуззю. По-друге, дана галузь може ефективно функціонувати на засадах вузької спеціалізації на відміну від інших агропродовольчих сфер, що дозволяє максимально точно і ефективно використовувати засоби виробництва. По-третє, низька собівартість виробництва порівняно із свинарством та скотарством. Щодо інших видів м'яса, то суттєвого зростання не спостерігається, при цьому, зменшилось виробництво замороженого м'яса великої рогатої худоби на 6,2 %. Виробництво ковбасних виробів залишається на стабільному рівні, у порівнянні із 2012 р. можна простежити зменшення виробництва цих виробів на 18,7 %, однак це зумовлено неврахуванням тимчасово окупованих територій, на долю яких припадає значна частка виробництва цієї продукції. Спостерігається суттєве зменшення виробництва соків та їх сумішей відповідно на 46,2 % і 34,3 % у 2016 р. порівняно із 2012 р. У той же час, виробництво овочів консервованих збільшилось на 14,4 %.

Виробництво олії соняшникової нерафінованої збільшилось на 16 % і становило у 2016 р. 4412 тис. т. Позитивною є тенденція збільшення обсягів виробництва молока обробленого – на 5,4 % (961 тис. т у 2016 р.), а

також молока та вершків жирністю понад 6 % – 178,7 % (64,5 тис. т у 2016 р.). Збільшилось виробництво масла – на 16,3 %, однак, виробництво сирів зменшилось – неферментованого – на 11,3 % (70,1 тис. т у 2016 р.), сичужних та плавлених – на 32,7 % (113 тис. т у 2016 р.). Таке зменшення зумовлене насамперед закриттям ринків Росії, які були основними для продажу українських сирів. Щодо статистики виробництва хліба і хлібних продуктів, то їх виробництво в цілому зменшилось, за винятком круп, обсяг виробництва яких становив у 2016 р. 373 тис. т, що на 2,2 % більше, ніж у 2012 р.

Виробництво шоколаду зменшилось вдвічі і становило у 2016 р. 171 тис. т, що можна пояснити неврахуванням статистичних даних тимчасово окупованих територій. Виробництво цукру становило 1997 тис. т, що на 6,8 % менше показника 2012 р.

Для забезпечення потреби у продуктах харчування кожна країна намагається максимально застосовувати внутрішній потенціал. Рівень його використання насамперед залежить від природних умов, диверсифікованості напрямів розподілу цих ресурсів, зовнішньоекономічних торгівельних зв'язків у продовольчому сегменті (табл. 3.9).

Таблиця 3.9
Показники динаміки самозабезпеченості України м'ясом та м'ясопродуктами, 2000-2016 рр., тис. тонн

Показники	Роки							2016 до 2013, +,-
	2000	2010	2012	2013	2014	2015	2016	
Виробництво	1663	2059	2210	2389	2360	2323	2324	-65,0
Зміна запасів на кінець року	-82	-3	23	-20	-18	-1	-2	18,0
Імпорт	38	378	423	332	201	158	182	-150,0
Усього ресурсів	1783	2440	2610	2741	2579	2482	2508	233,0
Експорт	163	48	125	182	218	245	303	121,0
Витрачено на нехарчові цілі (на корм, втрати тощо)	9	8	7	9	8	8	10	1,0
Фонд споживання	1611	2384	2478	2550	2325	2179	2195	355,0
Рівень самозабезпеченості власними ресурсами, %	102,7	86,1	88,9	93,4	101,2	106,2	105,4	12,0

Частка експорту від виробництва, %	9,8	2,3	5,7	7,6	9,2	10,5	13,0	5,4
Частка імпорту у сукупній кількості ресурсу, %	2,1	15,5	16,2	12,1	7,8	6,4	7,3	-4,8
Зовнішньоторгівельний баланс, %	7,7	-13,2	-10,6	-4,5	1,4	4,2	5,8	10,3
Індекс забезпеченості раціональної норми споживання	0,410	0,650	0,680	0,701	0,676	0,636	0,643	-0,1
Індекс забезпеченості мінімальної норми споживання 2016 р.	0,632	1,002	1,048	1,081	1,042	0,981	0,990	-0,1

Протягом 2013-2016 рр. рівень виробництва м'яса та м'ясопродуктів залишався майже незмінним і становив у 2016 р. 2324 тис. тонн, при цьому, частка експорту становила 13 % (303 тис. тонн), імпортовано продукції в обсязі 182 тис. тонн, що склало 7,3 %, рівень самозабезпеченості становив 105,4 %, однак, не було досягнуто раціональної і мінімальної норми споживання цих продуктів.

Щодо молока та молокопродуктів, то динаміка їх виробництва має стабільну тенденцію до зниження. Так, порівняно із 2013 р. цей показник знизився на 1106 тис. тонн, або на 9,6 %. При цьому, частка експорту знизилась із 7,2 % у 2012 р. до 4,2 % у 2016 р. Імпорт даної продукції незначний – 1 %. В умовах суттєвого незадоволення раціональної та мінімальної норми споживання молока та молокопродуктів в Україні пріоритети розвитку даного сегменту агропродовольчого ринку мають бути направлені на задоволення внутрішнього попиту за рахунок внутрішнього потенціалу. Позитивною ситуацією характеризується розвиток яєчного напрямку.

Внутрішні потреби населення в цій продукції задоволені, частка експорту є суттєвою (12,8 % у 2016 р.), яка збільшилась порівняно із 2013 р. на 3,6 %. Вектор розвитку даного сегменту можна вважати найбільш оптимальним. Загальні натуральні показники балансу споживання зернових і зернобобових свідчать про в цілому свідчать по високий рівень розвитку галузі, оскільки норма споживання даної продукції забезпечена в повній мірі, при цьому, частка експорту є значною – 62,7 %, імпортована продукція

на українському ринку майже відсутня. Інша ситуація на ринку картоплі. Дана продукція споживається в надлишку, що свідчить про незбалансований раціон харчування і низьку культуру споживання. Основна причина – економічна недоступність продуктів тваринного походження, зокрема м'яса, які замінюють доступнішими продуктами, у тому числі картоплею. Аналогічна тенденція спостерігається із споживанням овочів і баштанних. Дану продукцію споживають у надлишку на 48,8 %, при цьому, частка експорту є незначною (2,2 %). З одного боку, споживання овочів у значній кількості є позитивним явищем, оскільки дані продукти містять низьку корисних елементів, втім, надлишок їх споживання призводить до негативних наслідків для організму людини.

Такі тенденції зумовлені заміною овочами та баштанними продуктами тваринного походження, що також пов'язано із низькою платоспроможністю споживачів. Враховуючи дані показники, варто вказати на доцільність розвитку даної галузі в експортоорієнтованому векторі. Протилежні тенденції простежуються із балансом споживання плодів, ягід і винограду. Мінімальна норма споживання даного продукту задовольняється лише на 58,3 %, при цьому, у даному показникові 23,7 % – це імпорتنі товари. Експорт становить 11,9 %. Дана галузь потребує особливої уваги, оскільки Україна має значний потенціал до її розвитку, однак через недосконале управління в цій сфері не використовує його в повній мірі.

Експортоорієнтований тип розвитку можна простежити в цукровій промисловості. Даний продукт споживається в достатній кількості. Частка експорту складає 25 %, що суттєво перевищує показник 2015 р. – на 9,5 %, та 2013 р. – на 12,4 %. Найбільші обсяги виробництва, споживання та експорту досягнуті в олійній галузі. У 2016 р. вироблено 5409 тис. тонн рослинної олії, що на 1697 тис. тонн, або на 45,7 %, більше показника 2013 р. Частка експорту становить 94,1 %. Отже, олійна галузь має найвищі показники розвитку як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку, порівняно із іншими основними сегментами агропродовольчого ринку.

Проведена діагностика балансів виробництва, споживання та зовнішньої торгівлі основними видами продовольчими товарами свідчить про “продовольчий дисбаланс” – заміна в раціоні харчування людини одних видів продуктів харчування іншими у зв’язку із низькою платоспроможністю населення при наявному потенціалі до забезпечення збалансованого попиту. Зовнішня торгівля, безумовно, відіграє важливу роль у розвитку країни, особливо в умовах глобалізації економіки. Даний напрям діяльності має свої особливості залежно від сегменту ринку. Актуальним дане питання є для агропродовольчого ринку як стратегічного сегменту. В останні роки спостерігається зміна вектору зовнішньоекономічної діяльності держави в цілому і даного сегменту зокрема. Значні зусилля покладаються на розвиток інтеграційних відносин та налагодження партнерських зв’язків із іноземними контрагентами.

Концепція управління розвитком національного агропродовольчого ринку має враховувати закордонний досвід та його вплив на глобалізаційні процеси. На думку Т.О. Зінчук, “засновуючись на перевагах економіки відкритого типу та активній державній підтримці, європейський агробізнес надає можливість сільськогосподарським товаровиробникам реалізовувати свій потенціал у виробництві високорентабельної продукції та досягати конкурентних переваг на зовнішньому ринку” [154, с. 96]. Важливим напрямком управління розвитком агропродовольчого ринку є “підвищення ефективності використання внутрішнього потенціалу, насамперед на інноваційній основі, що підкреслює група науковців” [433], які зазначають, що “серед напрямків інноваційного розвитку аграрного сектора слід визначити такі: 1) створення та впровадження у виробництво високопродуктивних сортів і гібридів сільськогосподарських культур, нових порід тварин і птиці; 2) стимулювання агроекологічної діяльності, зокрема розвитку альтернативного органічного агровиробництва; 3) формування високоосвічених професійних кадрів” [433, с. 10].

Згідно Аналітичної доповіді до Щорічного Послання Президента

України до Верховної Ради України “сучасний стан зовнішньоекономічних відносин у світі характеризується активізацією економічної дипломатії, що є проявом загальносвітової тенденції економізації зовнішньої політики, вирішальним кроком у цьому протистоянні стала переорієнтація українського експорту на спільний ринок Євросоюзу з використанням можливостей Угоди про Асоціацію та ЗВТ з ЄС; загалом частка ринку ЄС у загальному експорті товарів із України в I півріччі 2017 р. становила 39,8 %, що значно перевищує частку країн СНД (16,8 %); водночас зовнішньоторговельна орієнтація української економіки на ринок ЄС вимагає запровадження притаманних йому макроекономічних принципів та орієнтирів державного регулювання, імплементації європейських стандартів і технічних норм, створення країнами ЄС спільних “ланцюжків доданої вартості”, імпорту найсучасніших технологій виробництва тощо; визначальною тут є співпраця України з країнами Західної Європи, а також країнами, які мають із ЄС спеціальні угоди щодо співробітництва” [10].

Український товаровиробник зацікавлений у розвитку експорту, насамперед у зв’язку із суттєво вищою ціною на зовнішньому ринку. Основною проблемою при цьому виступає сировина орієнтованість експортерів. За рахунок того, що українські виробники постачають товари низького ступеня обробки, вони недоотримують значної суми можливих прибутків. Основними агропродовольчими товарами, частка яких зростає в долі українського експорту, є зерно (насамперед кукурудза), соняшникова олія (наливна), овочі, фрукти, курятина, мед, незначною мірою молоко.

Підписання асоціації з Європейським Союзом частково спростило доступ українського виробника на європейський ринок за рахунок формування квот. Але український виробник лише частково їх використовує. Максимально вони використовуються за такими групами товарів, як мед, цукор, крупи та борошно, виноградний та яблучний соки, кукурудза, оброблені помідори, м’ясо птиці. Головним бар’єром доступу на зовнішній ринок для українського виробника є отримання сертифікату

якості, тому покращення якісних параметрів аграрної продукції потребує першочергової уваги. Позитивно оцінюючи прагнення товаровиробників до розширення експорту продукції, варто вказати на недоліки такої орієнтації.

Розглядаючи агропродовольчий ринок, необхідно провести аналіз в розрізі його сегментів і визначити тип розвитку за вектором зовнішньої торгівлі. Збалансована соціальна ринкова економіка, як і будь-яка інша наука, має свою структуру, яку формують наукову ідею, гіпотезу, теорію, закони, методи, принципи, об'єкт, предмет, категорії (рис. 3.1).

Наукова ідея – переорієнтація ринкових відносин від пріоритетного вектору максимізації прибутку на максимальне задоволення потреб населення, з одного боку, та створення найбільш сприятливих умов для самореалізації індивідуумів в умовах розвинутого ринку.

Наукова теорія – відхід від економічного підходу до ролі людини в ринковій системі як фактора виробництва (тобто теорії про те, що людина створена для того, щоб за рахунок власного потенціалу, продуктивності, знань і вмінь забезпечувати розвиток економічної системи, і як наслідок, отримує блага для задоволення своїх фізіологічних, економічних, соціальних потреб нижчого та вищого рівнів) до соціального підходу до ролі людини в ринковій економіці (тобто теорії про те, що людина є основою та віссю економіки, причому призначення економіки – це створення необхідних умов для самореалізації громадян та задоволення їх потреб).

Наукова гіпотеза – рівень розвитку національної економіки визначається показниками задоволеності потреб людини у товарах, послугах, соціальних благах, інтелектуальних та інших можливостях до саморозвитку, самореалізації та вдосконалення, рівнем фізичної та економічної їх доступності, джерелами їх задоволення, насамперед за рахунок внутрішнього потенціалу (або ж за відсутності власних ресурсів за рахунок ефективного імпорту). При цьому, експорт має розглядатися як прерогатива надлишкової пропозиції (за умови повного задоволення внутрішнього попиту), а імпорт – як механізм задоволення надлишкового внутрішнього попиту (за умови відсутності внутрішніх можливостей для його задоволення), а також як механізм диверсифікації існуючих засобів задоволення попиту.

Об'єкт науки – система функціонування та розвитку ринку в контексті використання суспільного потенціалу та його потреб

Предме наук – процес задоволення потреб суспільства за допомогою ринкових механізмів на основі принципів сталого



Рис. 3.1. Модель структури науки “збалансована соціальна ринкова економіка”

Агропродовольча продукція є базою продовольчої безпеки країни, тому головною метою держави має бути насамперед забезпечення населення продуктами харчування в достатній кількості і якості. Тобто вироблена продукція має бути спрямована на внутрішній ринок у першу чергу, а за

умови надлишку, доцільним є розвиток експорту. Звісно, таке твердження не є парадигмою і не виключає експорт взагалі. Однак, в умовах відкритості ринків і їх глобалізації спостерігається явище взаємозамінності експорту імпортом, тобто коли значна частка товару продається за межами країни, при цьому, такий же товар, але іншої країни-виробника, імпортується.

Основою такого підходу є соціально-економічні чинники, а саме рівень задоволення потреб населення в основних видах продуктів харчування, які розроблені Міністерством охорони здоров'я, та іншими експертами. Для реалізації даного завдання пропонується застосування нового підходу, який доречно виокремити в окрему науку, щодо розуміння сутності розвитку національної економіки в цілому, та агропродовольчого сегменту ринку зокрема. Для даної науки пропонується назва “збалансована соціальна ринкова економіка” – це фундаментально-прикладна галузь знань, основана на соціально орієнтованому підході до розвитку ринкової економіки, основним вектором якого є задоволення потреб суспільства на основі принципів сталого розвитку з найвищою ефективністю для стейкхолдерів ринку та ринкового середовища в цілому.

Збалансована соціальна ринкова економіка (ЗСРЕ) – це міжгалузева наука, тобто її основні положення є актуальними для більшості сфер національної економіки (рис. 3.2).

Однак її базовим сегментом є агропродовольчий ринок, оскільки, з одного боку, – це основа задоволення потреб людини, з іншого боку, – у цій сфері працює значна частина зайнятого населення країн світу, особливо високим цей показник є для України. Для обґрунтування законів, принципів та категорій соціоринноміки доцільно провести діагностику агропродовольчого ринку в контексті концепції збалансованої соціальної ринкової економіки.

Початковим етапом прийняття рішення щодо визначення типу розвитку агропродовольчого ринку за зовнішньоторгівельним вектором в умовах глобалізації на принципах збалансованої соціальної ринкової

економіки є оцінка внутрішнього потенціалу для виробництва продукції.

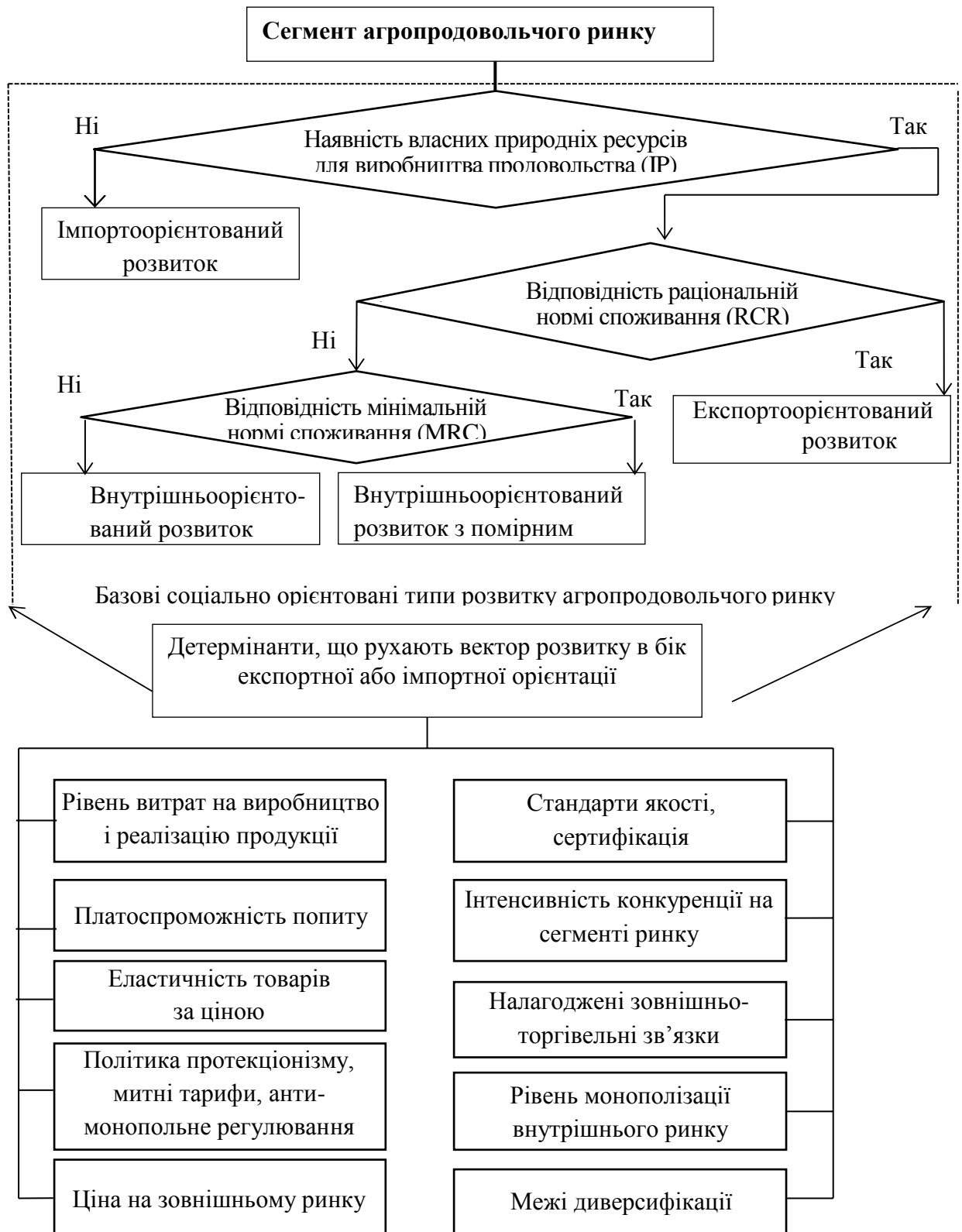


Рис. 3.2. Схема прийняття управлінських рішень щодо розвитку агропродовольчого ринку за зовнішньоторгівельним вектором згідно концепції збалансованої соціальної ринкової економіки в умовах глобалізації

Відповідно щодо імпорту, його розвиток доцільний за умови відсутності внутрішніх можливостей до виробництва даного товару, а також для диверсифікації представлених продуктивних пропозицій.

Література

1. Агарков О.А. Соціальна інфраструктура як один з напрямів реалізації соціально-державного маркетингу. *Науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах "Грані"*. 2010. № 2 (70). С. 124-129.
2. Агентство з розвитку інфраструктури фондового ринку України (АРИФРУ) – (Stock market infrastructure development agency of Ukraine(SMIDA). web-site. URL: <https://smida.gov.ua/> (дата звернення: 12.03.2018).
3. Аграрне інформаційне агентство. web-site. URL: <http://agravery.com/uk/posts/show/top-10-tovariv-agrarnogo-eksportu-z-ukraini-u-2017> (дата звернення: 12.02.2018)
4. Аграрний маркетинг. За ред. П.І. Островського. К.: Центр навчальної літератури. 2006. С. 34–35.
5. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: інформаційно-аналітичний збірник. Вип. 5 / за ред. П.Т. Саблука та ін. К.: ІАЕ УААН. 2002. С. 433.
6. Агрохолдинг "Agrofusion" – найбільший в Україні і один з найбільших в Європі виробників томатної пасти / Херсонська правда. 2013. веб- сайт. URL: Режим доступу: <http://pravda.ks.ua> (дата звернення: 12.02.2018).
7. Акционерное дело: учебник / В.А. Галанов, З.К. Голда, О.А. Гришина и др.; под ред. В.А.Галанова. М.: Финансы и статистика, 2003. 544 с.
8. Альтернативна енергетика в Україні URL: <http://moesonce.com/ukraine/bilshe-alternativnoi-energetiki-v-ukraini.html>.
9. Амеліна Ю.С. Модель формування оптимального асортименту органічної овочево-ягідної продукції закритого ґрунту. *Економічний нобелівський вісник*. 2014. № 1 (7). С. 14-20.
9. Аналітична доповідь до Щорічного Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє та зовнішнє становище України в 2017 році". К. : НІСД, 2017. 928 с.
10. Андрійчук В. Г. Економіка аграрних підприємств: підручник 2-ге вид., доп. і перероблене. К. : КНЕУ, 2002. 624 с.
11. Артиш В.І. Управлінські аспекти розвитку виробництва екологічно чистої продукції в сільському господарстві України. *Науковий вісник Національного аграрного університету*. 2006. № 102. С. 242-247.
12. Афанасьев И.В., Рогожин В.Д., Рудика В.И. Управление развитием предприятия : монография. Харьков : ИНЖЕК, 2003. 184 с.
13. Бабаев О.И. Совершенствование управления вертикально интегрированными структурами (на примере пищевой промышленности): автореф. дис. к.э.н.: спец 08.00.05. М. 2007. 20 с.

14. Бакум М.М. Напрями та інструменти управління ефективністю виробництва зерна. *Вісник Харківського національного технічного університету сільського господарства: Економічні науки. Вип. 112.* Харків: ХНТУСГ. 2011. С. 23-34.
15. Баланси та споживання основних продуктів харчування населенням України: Статистичний збірник / Відповідальний за випуск О. М. Прокопенко. К. Державний комітет статистики України. 50 с.
16. Батуріна М., Луков В. Ринок: сутність, основні поняття і структура. К. 2005. 384 с.
17. Бачуріна І.В. Сутність поняття “аграрний ринок”. *Економіка АПК.* 2009. № 9. С. 108–111.
18. Башнянин Г.И. Экономические системы: монография. Т. 4 Львов: Лига-Пресс, 2013. 508 с.
19. Башнянин Г.І. Генеза ринкової економіки (політекономія, макро-, мікроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси банку, інвестиції, біржова діяльність): терміни, поняття, персоналіі). За ред. Г.І. Башнянина, В.С. Іфтемінчука. К. : Магнолія плюс, 2004. 688 с.
20. Башнянин Г.І. Економічні системи: монографія: Т. 4. Львів : Ліга-Прес, 2013. 508 с.
21. Башнянин Г.І. Загальна економічна теорія; Спеціальна економічна теорія Ч.1; Ч.2. / Г.І. Башнянин, П.Ю. Лазур, В.С. Медведєв. К.: Ніка-Центр; Ельга, 2002. 527 с.
22. Бевентер Э., Фон Хампе Й. Основные знания по рыночной экономике в восьми лекциях / пер. с нем. В. П. Гутника. М. : Республика. 1993. 176 с.
23. Безверхий К.В. Дотація як ефективна форма державної аграрної політики щодо розвитку селянських господарств в Україні. *Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу.* 2011. Вип. 3 (21), част. 2. С.68-72.
24. Безус Р.М. Формування організаційно-економічних засад розвитку виробництва органічної продукції / Дис... доктора. екон. наук : 08.00.04; Житомирський національний агроєкологічний університет. Житомир : ЖНАУ, 2015. 499 с.
25. Бек У. Что такое глобализация? Ошибки глобализма ответы на глобализацию / пер. с нем. А. Григорьева и В. Седелькина. М.: Прогресс-Традиция, 2001. 304 с.
26. Белей С.І. До проблем розвитку сільських територій. Сталий розвиток економіки. 2011. № 2. С. 111-115.

27. Белей С.І. До проблем розвитку сільських територій. Сталий розвиток економіки. 2011. № 2. С. 111-115.
28. Белопольский Н.Г. Энвайроника – наука о развитии и совершенствовании общества и мира. Донецк; Мариуполь : ИЭП НАН Украины, 1997. 331 с.
29. Береговий В. Проблеми продовольчої безпеки України. *Економіка АПК*. 2011. № 5. С. 71–78.
30. Березін О.В. Продовольчий ринок України. Теоретико-методологічні засади формування і розвитку : монографія. К. : Центр учбової літератури, 2008. 184 с.
31. Бернар И., Колли Ж-К Толковый экономический и финансовый словарь : франц., русская, англ., немецкая, испанская терминология : в 2-х т. / пер. с фр. М. : Международные отношения, 1996. Т. 1. 784 с.
32. Біла І.В. Оцінка ефективності використання фінансового лізингу в сучасних умовах на Україні. *Проблеми розвитку внешнеэкономических связей и привлечения иностранных инвестиций: региональный аспект*. Донецк: ДонНУ, 2007. № 4. С. 1480-1484.
33. Білан Л.В., Гуцуляк Ю.В. Шляхи енергозбереження в сільському господарстві. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України: Техніка та енергетика АПК*. К., 2011. Вип. 166, Ч. 4. С. 254-259.
34. Білецька Л.В., Білецький О.В., Савич В.І., Економічна теорія (Політекономія. Мікроекономіка, Макроекономіка). К. : Центр учбової літератури, 2009. 688 с.
35. Білоброва Т.О. Циклічність як важлива характеристика розвитку ринку нерухомості. *Вісник Донецького університету. Сер. В: економіка і право*. 2008. Вип. 1. С. 213-219.
36. Білорус О., Власов В. Глобалістика – нова синтетична наука. *Вісник НАН України*. 2010. № 3. С. 17-26.
37. Білоусько Т.Ю. Проблеми технічного забезпечення аграрних підприємств в контексті підвищення їх конкурентоспроможності. *Вісник НТУ “ХП”*. 2013. № 52 (1025). С. 7-12.
38. Білоусько Я.К. Відтворення і оновлення машинно-тракторного парку аграрної сфери. *Агроінком*. 2013. № 3. С. 52-54.
39. Біологічний захист рослин в органічному землеробстві / В.Г. Мироненко, Л.П. Ющенко. *Науковий вісник НУБІП України*. 2009. Вип. 134. Ч.3. С. 33–38.
40. Бобловський О.Ю. Міжкультурна взаємодія в умовах глобалізації. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна*.

2012.

№ 995. С. 49-53.

41. Бобловський О.Ю. Ринкова природа міжкультурної взаємодії. *Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. Праць*. Нац. пед. унт ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. К. : Видво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 61. (№ 6). С. 436439.

42. Богатирьов І. О. Ефективність розвитку підприємства. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2006. № 8. С. 79.

43. Бондар О.В. Функціонування механізму ціноутворення на продукцію галузі рослинництва в умовах невизначеності та ризику. *Економіка та управління АПК*. 2015. № 1. С. 9-11.

44. Брадул О.М. Концепція обліково-аналітичної інформації в параметральному управлінні економічними процесами корпорацій. *Вісник ЖДТУ*. 2010. № 4 (54). С. 30-33.

45. Бунчиков О.А. Холодов О.А., Бунчикова Е.В. Сущность и особенности экономических отношений в АПК. *Вестник аграрной науки Дона*. 2009. № 1. С. 79-83.

46. Бураковська Н. Соціальна стратегія розвитку торговельного підприємства. *Матеріали Інтернет конференції "Соціум. Наука. Культура" (вересень 2011)*. веб-сайт. URL: <http://intkonf.org/burakovska-n-sotsialna-strategiya-rozvitku-torgovelnogo-pidpriemstva>. (дата звернення: 12.02.2018).

47. Бурачек І.В., Свіцельська В.В. Моделі корпоративного контролю в акціонерних товариствах. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2012. № 1. С. 42-45.

48. Бурачек І.В., Свіцельська В.В. Моделі корпоративного контролю в акціонерних товариствах. *Вісник Житомирського державного технологічного університету*. 2012. № 1. С. 42-45.

49. Бурденко І.М. Сутність ринку похідних фінансових інструментів та його структура. *Вісник Хмельницького національного університету*

2011. № 5. Т. 2. С. 225-229.

